

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXI/1—5

**БЕОГРАД
1996**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXI (нова серија)

Св. 1-5 (1996)

САДРЖАЈ

In memoriam

Митар Пешикан (1927-1996) (ДРАГО ЂУПИЋ)	1
Библиографија Митра Пешикана (АНДРЕЈ ПЕШИКАН)	8

Граматика и правопис

О неким значењима у заменичким (и прилошким) речима на к- (ИРЕНА ГРИЦКАТ)	21
Глагол између рјечника и синтаксе (СРЕТО ТАНАСИЋ)	24
Непроменљиви придеви у српском језику (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	35
Развој правописних схватања код Срба у 19. веку (ВЛАДО ЂУКАНОВИЋ)	55
Неке правописне дилеме (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	65

Лексикологија и лексика

О <i>бојити/фарбаџи</i> и још понечем (МИЛКА ИВИЋ)	71
О платисемији (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	76
Експресивна и стилска употреба збирних именица са суфиксом <i>-ија</i> (СТАНА РИСТИЋ)	85
О неким парадигматским лексичким скуповима (РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ)	96
О компаративима придева с префиксима <i>о-</i> и <i>йо-</i> (РАДА СТИЈОВИЋ)	106
Народни називи за кишу са сунцем (БИЉАНА СИКИМИЋ)	110
Окамењена имена. Прилог познавању предсловенских остатака у орони- мији Црне Горе (АЛЕКСАНДАР ЛОМА)	121
Оними са основом <i>сѣрж-</i> (ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ)	133
Етимолошке белешке (<i>бага, баглама, баге, багла</i>) (СНЕЖАНА ПЕТРОВИЋ)	137
Неки примери укрштања романске и оријенталне лексике (ЗОРКА КАШИЋ)	141
Именице на <i>-ура</i> у нашем језику (АСИМ ПЕЦО)	146
Творба придева са префиксом <i>не-</i> (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ)	163

Стилистика

Из поетског језика М. Црњанског — у светлу Јакобсонових учења (ЖИВОЈИН СТАНОЈЧИЋ)	171
<i>Стил</i> — појам и дефиниција (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	179

РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ
(Филолошки факултет, Београд)

О НЕКИМ ПАРАДИГМАТСКИМ ЛЕКСИЧКИМ СКУПОВИМА

Аутор у овом раду класификује парадигматски повезане лексичке скупове према различитим критеријумима.

1. Лексику је могуће класификовати на разне начине — парадигматски, синтагматски, функционално, ономасиолошки, семасиолошки, а и друкчије. Ми ћемо се у овом раду бавити парадигматском класификацијом. Најопшгије, везе међу парадигматски повезаним лексемама могли бисмо одредити као асоцијативне. Асоцијативне везе се међусобно веома разликују. Међу њима има оних које бисмо условно могли назвати системским (*мрак — шама, шама — шаман, светлост — шама*) и оних које бисмо могли назвати несистемским, личним, индивидуалним или окационалним (*жена — лејоџа, доктор — болест, љубав — младост*). Саоднос међу системски повезаним лексемама испољава се у логичкој вези појмова који стоје у основи ових лексема (нпр. *мрак* и *шама* су, по терминологији логичара, идентични појмови, *светлост* и *шама* су контрарни појмови). Њихова се међусобна зависност испољава и формално-језички. Навешћемо овом приликом само неколико језичких показатеља системске семантичке везе међу лексемама.

Прво, ове речи (уколико припадају истој врсти речи) показују способност једнаког синтаксичког понашања, нпр. лексеме из синонимског пара *мрак, шама* могу бити у субјекатској, у предикатској, у објекатској или некој другој синтаксичкој функцији.

Друго, оне показују сличност или истоветност граматичког понашања. Тако, М. Ивић (Ivić, 1982: 209–210) констатује да су у словенским језицима именице које означавају воће бројиве (*једна малина, две малине; једна јагода, две јагоде*), док су именице које означавају поврће најчешће небројиве (бројивост именица *куџус* и *лук* постиже се додавањем именице *главица*: *једна главица куџуса, две главице куџуса; једна главица лука, две главице лука*). Објашњење за ову ситуацију М. Ивић види у чињеници да се поврће обично кува и да након кувања оно постаје материја (енгл. *stuff*). Могући су и случајеви бројивих именица са значењем поврћа (нпр. у словачком *једна капуста*)

и небројивих именица са значењем воћа (нпр. *малина* је у руском небројива именица). То значи (1) да се принцип бројивости примењује и на категорију поврћа или (2) да се небројивост преноси и на воће.

Треће, речи које припадају истом лексичко-семантичком скупу често се појављују заједно у тексту: што су повезаније по значењу, повећава се вероватноћа њихове заједничке употребе. Ово је нарочито карактеристично за антониме.

Четврто, системност лексема испољава се у могућности скоро свих чланова групе да на исти начин развијају секундарне семантичке реализације, што значи да овакве групе поседују моделе регуларне полисемије. Нпр. *чаша*, *шањир*, *лонац* и већина осталих лексема које припадају тематској групи речи с општим значењем посуде секундарно означавају и количину материје која може да стане у њих — *чаша воде*, *шањир суйе*, *лонац њасуља*.

Пето, парадигматски повезане лексеме показују једнообразност творбеног понашања, што значи да ће деривате градити додавањем истих суфикса, да ће се код већине деривата поклопити семантички однос између творбене основе и суфикса и да ће овако добијени деривати такође моћи да се сврставају у парадигматске класе. Тако нпр. додавањем суфикса *-ан* на творбене основе именица *мрак* и *шама* добијамо придеве *мрачан* и *шаман*, који су такође у синонимском односу¹.

2. Асоцијативне везе које се заснивају на личном искуству обично се не могу језички проверавати и због тога нису релевантне за лингвисте. Тако, нпр., нема лингвистичких критеријума за анализу односа између лексема *доктор* и *болест*. Чак и ако се лексичке везе асоцијативно утемељују на основу колективног искуства неке социјалне групе или једног народа у целини, оне су ретко предмет лингвистичких истраживања. Ипак, и овако утемељени, лексички парови или групе представљају језички факт.

Дакле, најопштији облик парадигматске везе јесте асоцијативна веза. Она може бити системске природе, логички заснована и испитивана лингвистичким методама или несистемска, индивидуална, окационална, заснована на личном искуству и лингвистички непроверива.² Ми ћемо се у овом раду бавити системски повезаном лексиком.

3. Лексеме, системски повезане у групе или у парове могу своју парадигматску везу испољавати на више начина, па је и подели лек-

¹ О критеријумима које смо у раду условно означили као први и трећи в. Плотников (1983: 191–192). О четвртном критеријуму в. Прохорова (1979: 161–167). Пети критеријум је наш. Наши су и примери.

² Додаћемо још да се по Денисову (1993: 110–111) наше асоцијације црпу из тзв. *семантичког просторанства*. Он под овим термином подразумева систем наших појмова, представа, знања о простору и времену. То је слој знања који се оваплоћује на образовно-асоцијативном, категоријално-појмовном и вербално-значењском плану.

³ Термин лексичко-семантички скуп употребљаваћемо у овом раду као неутрални термин за све врсте парадигматских лексичких група.

сичко-семантичких скупова³ могуће прићи из више угла. Ми смо поделу ових скупова засновали на три критеријума — прво, *према оишћој лексичко-семантичких скупова (микросистема)*, друго, *према међусобној зависној чланова скупа и треће, према кохезионом центру скупа*.⁴ Важно је да нагласимо и то да једна лексема може бити члан већег броја системски уређених лексичко-семантичких скупова. Глагол *зидати* у семантичкој реализацији оствареној у реченици *Сељак зида кућу* „налази се у више међусобних односа са другим елементима лексичког система. Пре свега, овако употребљен он је основна семантичка реализација у својој полисемантичкој структури, која је у Речнику САНУ дефинисана као *позидати (зграду, грађевину и сл.) слажући камен, циглу и др. једно на друго, градити*. И, такође овако употребљен, он улази у синонимски низ са глаголима *градити, позидати* и у антонимски однос са глаголом *рушити*. Даље, глагол *зидати* припада семантичко-граматичкој групи транзитивних глагола и, уже, групи креативних глагола, што му омогућава употребу у пасивним конструкцијама. И, на крају, он је један од чланова деривационог система коме је у основи лексичка морфема *зид-* и творбеног модела типа *именичка творбена основа + творбена морфема -а- + обличка морфема -ти* (односно *именичка творбена основа + творбени форманти -аши*)“ (Гортан-Премк, 1990: 22).

4. *Подела лексичко-семантичких скупова према оишћој*. Предложићемо једну од могућих класификација лексичко-семантичких скупова по општости, иако нам је од самог почетка јасно да прецизних граница међу скуповима нема.⁵

— Најопшტიји парадигматски скуп је *асоцијативно поље*. Оно се састоји из лексема које су системским и несистемским значењским везама повезане са доминантном лексемом поља. Асоцијативни речници нам показују да лексема-чланица поља има много и да су неке од њих међусобно значењски повезане, а да се друге међусобно веома разликују. Међутим, оно што их ипак повезује у поље јесте чињеница да је свака од тих лексема повезана са доминантом поља. Доминанта

⁴ Други критеријум за поделу лексичко-семантичких скупова засновали смо на анализи односа који постоје међу члановима различитих лексичких парадигми, а коју износи Шмелев (1973: 141–142). Први и трећи критеријум је наш.

⁵ У литератури се, колико је нама познато, наводе следећи микросистеми: појмовно поље, семантичко поље, лексичко-семантичка група речи, тематска група, ситуационо-комуникативна група. Употреба ових термина врло је неуједначена. Не прави се стриктна разлика међу групама. Због тога је уобичајено да се при употреби термина наводе и њихове дефиниције. Плотников (1983: 190) изједначава семантичко поље и тематску групу речи, па једно поглавље насловљава *Тематические группы слов (семантическая поля)*. Ситуационо-комуникативна група се укршта са тематском групом. По Денисову (1993: 137) „ако ситуационо можемо да повежемо тематску групу речи, она постаје ситуационо-комуникативна“. Тематска група речи се укршта и са лексичко-семантичком групом. По Слесаревој (1990: 55) „чланови једне лексичко-семантичке групе могу улазити у разне тематске групе, а многе лексичко-семантичке групе не улазе ни у једну тематску групу“. И семантичко поље се схвата на много начина. Караулов (1976: 23–34) наводи тридесет једно одређење семантичког поља разних аутора.

поља је име поља — то је она лексема на коју испитаници одговарају лексемом—асоцијацијом. Пример: асоцијативно поље ДРУГ⁶: *брат*, *верност* (*верносѝ*), *враг* (*нейријатељ*), *детство* (*деѝињство*), *дружба* (*йријатељство*), *защита* (*защѝиѝа*), *зверь* (*звер*), *круг*, *любовник* (*љубавник*), *любовь* (*љубав*), *надежность* (*сигурносѝ*, *йоузданосѝ*), *недруг*, *однокашник* (*школски друг*), *помощь* (*йомоћ*), *приятель* (*йријатељ*), *прогулка* (*шеѝња*), *собрат* (*сабраѝ*), *собутыльник* (*друг* у *йијанчењу*), *товарищ* (*друг*). У системском односу према доминантној лексеми поља налазе се лексеме *враг*, *дружба*, *недруг*, *однокашник*, *приятель*, *собрат*, *собутыльник*, *товарищ*, док су остале лексеме у несистемском односу према доминанти.

— Други корак је анализа оног дела асоцијативног поља који се састоји из системски повезаних лексема. Одбацујемо лексеме које су плод личног става говорника према лексеми—доминанти. Тако, из асоцијативног поља ДРУГ одбацујемо *верност*, *детство*, *защита*, *зверь*, *круг*, *любовь*, *надежность*, *помощь*, *прогулка*, а системски део асоцијативног поља даље делимо на *семантичка поља*, *семантичке групе* и *деривациона гнезда*.

— *Семантичко поље* подразумева комплетан системски део асоцијативног поља. У семантичком смислу, поље чине лексеме које именују појмове са истом општом појмовном вредношћу и деривати тих лексема. У граматичком смислу, то су речи које припадају различитим или истим граматичким врстама и које имају различиту или исту творбену основу. Дакле, у семантичко поље ДРУГ улазе лексеме које су преостале у асоцијативном пољу након одбацивања лексема из несистемског дела асоцијативног поља: *брат*, *враг*, *дружба*, *любовник*, *недруг*, *однокашник*, *приятель*, *собрат*, *собутыльник*, *товарищ*.

— *Семантичка група* је део семантичког поља. У семантичку групу улазе речи које у семантичком смислу обједињује иста архисема, а у граматичком смислу, то су речи које припадају истој граматичкој врсти и које имају различиту или исту творбену основу. Дакле, у семантичку групу ДРУГ улазе лексеме *брат*, *враг*, *любовник*, *недруг*, *однокашник*, *приятель*, *собрат*, *собутыльник*, *товарищ*. Семантичка група се дели на *лексичко-семантичку групу речи* (ЛСГ) и на *шемајску групу речи* (ТГ). Унутар семантичког поља ДРУГ има примера и за тематску групу којој лексема *друг* припада. То су: *брат*, *любовник*. Лексичко-семантичку групу чине синоними, антоними, хипоними. Примери за синониме: *приятель*, *собрат*, *товарищ*. Примери за хипониме лексеми *друг*: *однокашник* (*школски друг*), *собутыльник*

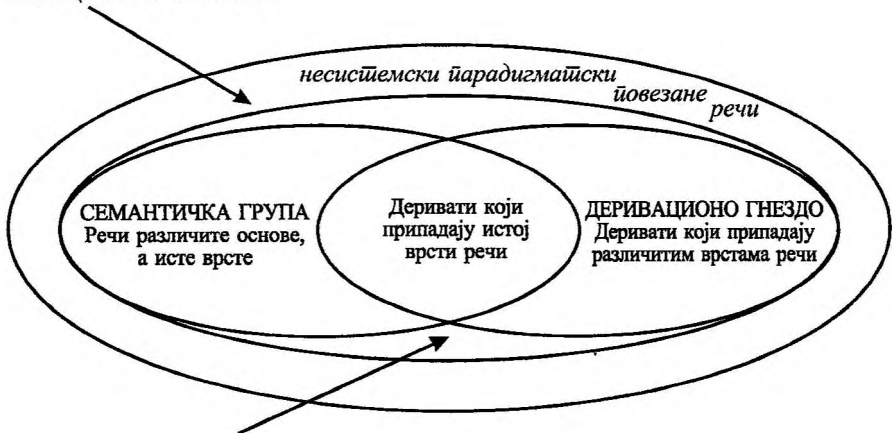
⁶ Асоцијативно поље ДРУГ преузето је из Асоцијативног речника руског језика (Караулов *et al.*, 1994). Општи број реакција у овом речнику на реч *друг* износи 536. Различитих реакција је 148. Два испитаника нису имала реч—реакцију на стимулус *друг*. Број јединствених реакција је 104. Ми, наравно, нећемо представити целокупно асоцијативно поље — нећемо наводити синтагматске асоцијације, асоцијације—синтагме или реченице, нити све парадигматске асоцијације.

(друг у њијанкама). Примери за антониме: *враг, недруг*. Све ове лексеме заједно чине семантичку групу ДРУГ.

— *Деривационо гнездо* чине речи које имају исту основу, а могу припадати истој или различитој врсти речи. У семантичком смислу, у деривационо гнездо улазе речи са истим општим значењем које је садржано у лексичкој морфеми. Примери за деривационо гнездо из семантичког поља ДРУГ: *дружба, недруг, њодруга*. Навешћемо још неколико примера који такође улазе у ово гнездо, а којих нема у асоцијативном гнезду ДРУГ у речнику из кога наводимо примере: *дружелюбие, дружеский, дружественный, дружить, дружно*.

И поред тога што се поље, група и гнездо понекад пресецају, није тешко идентификовати базичну природу лексичког скупа. Нпр. скуп *кућа, кућаник, кућинице* има услова да буде поље, група или гнездо. Али, оно што је овде очигледно јесте да је доминанта овог скупа мотивна реч *кућа* и да је овај скуп у првом реду гнездо, али да може бити и део неке групе или поља. Скуп *ићи, ходати, шрчати, журићи* може бити део семантичког поља, али је то у првом реду лексичко-семантичка група, јер све чланове обједињује оно што је за семантичку групу обавезно — припадност истој врсти речи.

АСОЦИЈАТИВНО ПОЉЕ

СЕМАНТИЧКО ПОЉЕ

Напомена. Односи у семантичком пољу, групи и гнезду, па самим тим и типови ових лексичких скупова у великој мери зависе од њихових чланова. Видели смо како велику улогу у нашој класификацији игра врста речи и истоветност/различитост творбене основе чланова скупова. А и то су врло важни критеријуми парадигматских лексичких подела. На односе у скуповима, врсту доминанте и архисеме утиче још и конкретност/апстрактност лексике, многозначност/једнозначност чланова скупа, значењска општост или конкрет-

ност чланова (уп. *играчка* : *лутка*), однос сигнификата, денотата и референта унутар чланова скупа⁷ итд.

5. *Подела лексичко-семантичких скупова према међусобној зависности чланова.* Чланови лексичких скупова двоструко се саодносе, они се саодносе са осталим члановима скупа (на основу постојања или непостојања односа узајамне зависности), а саодносе се и са доминантом скупа, некаквим центром који делује као кохезиона сила скупа. Прво, неколико речи о подели скупова према међусобној зависности чланова. Има лексичких скупова код којих је однос узајамне зависности веома изражен (нпр. антоними), а има и оних скупова код којих не постоји права зависност међу члановима, већ само повезаност сваког члана понаособ са доминантом или архисемом скупа. Таква је однос између чланова тематске групе (нпр: *стио* и *огледало*). Зато смо за парадигматску класификацију лексике увели и критеријум детерминације. Њега нам представља Шмељов (1973: 141–142). Три основна типа парадигми одговарају односима детерминације (спецификације), комплементарности и аутономности. Детерминација подразумева семантичку зависност једне лексеме или групе лексема према другој лексеми или лексичкој групи. Тако лексема *огроман* и *громадан* претпостављају постојање лексеме *велик*, док постојање лексеме *велик* не подразумева постојање наведених експресивних синонима ове лексеме. Комплементарност подразумева узајамну зависност у значењу речи. Антонимски парови су добар пример за ову врсту односа. Лексема *велик* подразумева постојање лексеме *мали* и обрнуто. Аутономност или однос слободне зависности је однос међу речима у различитим групама чија је узајамна зависност условљена нејезичким појавама. Такве речи су нпр. називи за делове намештаја.

Сада ћемо применити учење Д. Н. Шмељова на семантичко поље, семантичку групу и деривационо гнездо. Међу члановима семантичког поља има примера за све врсте односа. Вратићемо се семантичком пољу ДРУГ. Пример за однос детерминације: *друг* — *друшћивен*. Лексема *друшћивен* подразумева постојање лексеме *друг*, док лексема *друг* не подразумева лексему *друшћивен*. Пример за однос комплементарности: *друг* — *недруг*. Ове две лексеме се међусобно подразумевају. Пример за однос аутономности: *друг* — *браћ*. Ове две лексеме се међусобно не подразумевају.

Различите врсте семантичких група своју разноликост заснивају, између осталог, на разноврсности односа зависности међу члановима групе. За однос детерминације илустративан је синонимски ред.⁸ Чла-

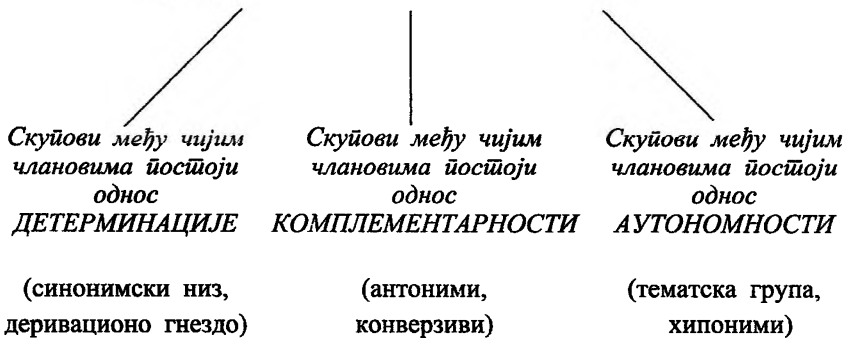
7 По Уфимцевој (1986: 133), основни параметри који одређују тип значења језичког знака јесу сигнификат, денотат и референт. Она је поделила лексику у 8 група на основу заступљености ових компонената у значењу речи.

⁸ Термине *синонимски ред* и *синонимски низ* ми условно диференцирамо. Синонимски ред подразумева речи истог и сличног значења (*ићи*, *ходаћи*, *ишћи*, *летићи*, *табанати*). Синонимски низ је ужи појам, то је група речи из истог синонимског реда идегичне или врло блиске вредности и у погледу денотације и у погледу конотације (*ићи*, *ходаћи*). В. Горган-Премк (1982: 45).

нови синонимског реда саодносе се (и зависе) од доминанте низа која је такође једна од чланица групе. У синонимском реду *ићи*, *ходаћи*, *шабанати*, *ишчајати* сви чланови зависе од детерминанте *ићи*. Другим речима, све наведене лексеме подразумевају лексему *ићи*, док лексема *ићи* не подразумева постојање других лексема из овог синонимског реда. Антоними и конверзиви илуструју однос комплементарности. Лексема *шолоао* подразумева лексему *хладан* и лексема *хладан* подразумева лексему *шолоао*. Однос аутономности илуструју редови сохипонима. Хипероним лексема *врабац*, *ласица*, *голуб*, *гавран* јесте *птица*. Међутим, лексема *птица* не улази у сохипонимску групу. Сви хипоними зависе од хиперонима, док хипероним не зависи од хипонима.

Доминанта деривационог гнезда налази се у односу детерминације према осталим члановима гнезда. Доминанта деривационог гнезда *кућа*, *кућан*, *кућинице*, *раскућити* јесте лексема *кућа*. Ова лексема не зависи ни од једне лексеме у наведеном лексичком скупу, док постојање осталих припадница гнезда зависи од лексеме *кућа*.

ПОДЕЛА ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИХ СКУПОВА ПРЕМА МЕЋУСОБНОЈ ЗАВИСНОСТИ ЧЛАНОВА

Напомена. Лексичко-семантички скупови се осим по међусобној зависности чланова разликују и по степену сличности референтата лексема-чланица скупа.⁹ Сличност се у некој мери подразумева јер све ове групе имају заједничку архисему која им омогућава парадигматско повезивање. Међутим, чланове синонимског низа (нпр. *ићи*, *дром*, *цесита*) повезује очигледнија сличност референтата него чланове деривационог гнезда (нпр. *кућаник*, *кућинице*) или тематске групе речи (нпр. *стио*, *орман*, *огледало*). Чланове синонимског низа осим заједничке архисеме повезује и мноштво заједничких сема нижег

⁹ Ова сличност се односи на референте лексема које припадају истој граматичкој врсти.

ранга. Међу члановима тематске групе постоје толике разлике семантичких црта нижег ранга, да бисмо се с правом могли запитати шта их држи на окупу. Могуће решење даје нам Л. Витгенштајн у „Филозофским истраживањима“. Он наводи пример категорије ИГРА, чији ниједан члан нема сет заједничких особина на основу којих би игре било могуће разликовати од неигара. Л. Витгенштајн сматра да решење не треба тражити у заједничким критеријалним семантичким цртама (*shared criterial features*), већ пре у изукрштаној мрежи заједничких особина (*criss-crossing network of similarities*). Неки чланови категорије деле једну групу заједничких особина, други чланови деле неке друге особине. Ове сличности бисмо могли да упоредимо са породичним сличностима (*family resemblances*).¹⁰

6. *Подела лексичко-семантичких скупова према кохезионом центру*. Поделу лексичко-семантичких скупова према кохезионом центру представимо пратећи оно што је већ речено у претходном параграфу. Ако упоредимо семантичку групу *ходати*, *журићи*, *ићи*, *шабанајти*, *шрчајти* са семантичком групом *обрва*, *око*, *ухо*, *нос*, *усћа*, *уочићемо* да им се разликују кохезиони центри. Чланови прве групе имају мноштво заједничких сема и за њих можемо рећи да их повезује значењска сличност одређеног типа. Скуп има, поред заједничке архисеме, и доминанту или стожер, а то је лексема *ићи*. Ова је лексема и сама члан семантичке групе, али и њено кохезионо језгро, јер се ниједан од преосталих чланова групе не може значењски одредити без саодношења са лексемом *ићи*. Елементе другог скупа не повезује сличност. Нема члана у овој групи преко кога бисмо дефинисали све остале чланове групе. Другим речима, ова група нема стожер. Кохезиона сила групе јесте апстрактна појмовна вредност, архисема *део лица*. Чак и када бисмо могли да лексикализујемо архисему, и када она не би имала апстрактно већ конкретно значење, и тада бисмо овој јединици морали да припишемо општост и не бисмо могли да је уврстимо у семантички скуп. Нпр. за низ сохипонима *ласта*, *врабац*, *сеница*, *канаринац*, хипероним је *птица*. Међутим, *птица* није члан овог скупа. То је архисема у чијој се значењској општости и апстрактности налази способност надређивања и немогућност укључивања у наведену групу сохипонима.

Дакле, лексичко-семантички скупови поседују заједничку архисему као најважнији кохезиони елемент групе. Скупови се разликују по поседовању или непоседовању доминанте. Доминанту поседују нпр. деривационо гнездо (то је мотивна реч за све чланове гнезда, која се такође убраја и у елементе гнезда) и синонимски ред као лексичко-семантичка група. Доминанту не поседују неке семантичке групе, а то су тематска група и делом лексичко-семантичка група (антоними, хипоними, конверзиви).

¹⁰ Пример је преузет из Taylor (1991: 38–40).

ПОДЕЛА ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИХ СКУПОВА
ПРЕМА КОХЕЗИОНОМ ЦЕНТРУ

*Лексичко-семантички скупови
са заједничком архисемом*

(антоними, хипоними,
конверзиви)

*Лексичко-семантички скупови
са заједничком архисемом
и доминантом*

(деривационо гнездо,
синонимски низ)

Напомена. Семантичке групе које не поседују доминанту (члана групе преко кога разумевамо и дефинишемо све остале чланове) поседују чланове истуреније од осталих. За антонимски ланац то би могао бити неутрални члан антонимског пара. Нпр., у антонимском ланцу *студен*, *хладан*, *прохладан*, *млак*, *шойликаси*, *шойао*, *врућ*, *врео* најистуренији чланови су сами антоними *врућ* и *хладан*. Међутим, *врућ* је неутрални члан овог пара, па је и најистуренији члан антонимског ланца. Лексема *врућ* ипак није доминанта овог ланца, јер он има две доминанте — за синонимски ред *студен*, *хладан*, *прохладан* то је лексема *хладан*, а за ред *млак*, *шойликаси*, *шойао*, *врућ*, *врео* то је лексема *врућ*.

Низови сохипонима, као и чланови тематских група такође имају истурене чланове. То су, по когнитивистичкој теорији, прототипи. Све категорије имају прототипичне чланове. Прототип је типичан пример категорије. Нпр., прототипични делови намештаја су сто и столица, а не огледало и сат. Експерименти које је изводила Е. Рош са речима стимулусима и реакцијама показују да име категорије активира имена продуктивнијих чланова категорије и да деактивира имена маргиналних чланова. Један од могућих разлога за прототипичност неких чланова је фреквенција њиховог појављивања, иако Џ. Тејлор (Taylor, 1991: 52) сматра да „велика фреквенција појављивања прототипичних чланова може бити симптом прототипичности, а не њен узрок“.

7. Закључак. Парадигматски повезане лексичко-семантичке скупове међу којима постоји семантичка веза поделили смо према три критеријума: према општости скупа, према међусобној зависности чланова и према кохезионом центру. Према општости, скупове смо поделили на асоцијативно поље, семантичко поље, семантичку групу и деривационо гнездо. У оквиру семантичке групе разликујемо лексичко-семантичку групу и тематску групу. У лексичко-семантичке групе сврстани су синоними, антоними, хипоними.

Према међусобној зависности чланова, скупове смо поделили на оне међу чијим члановима постоји однос детерминације (синонимски ред и деривационо гнездо), однос комплементарности (антоними и конверзиви) и однос аутономности (хипоними и тематска група). У напомени смо констатовали да се скупови разликују и према међусобној сличности референата лексема које припадају датим скуповима. Међу свим члановима синонимског низа постоји сличност, али то не можемо рећи нпр. за чланове тематске групе.

Према кохезионом центру, све скупове смо поделили на оне који имају доминанту (деривационо гнездо и синонимски низ) и на оне који је немају (антоними, конверзиви, хипоними). У напомени смо констатовали да они скупови који немају доминанту ипак имају „истуреније“ чланове.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Гортан-Премк, Д. (1982) „Синонимски низ у лексикографској дефиницији“, *Научни саопштенак славистица у Вукове дане*, Београд, 45–50.
- Гортан-Премк, Д. (1990) „Реч као јединица лексичког система“, *Преводилац* бр. 1–2, 21–24.
- Денисов, Н. П. (1993) *Лексика русског језика и принципи ње описанија*, Москва.
- Ivić, M. (1982) „Slavic Fruit and Vegetable Names and Countability“, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics XXV/XXVI*, Slavica Publishers, Inc, 209–211.
- Караулов, Ј. Н. (1976) *Общая и русская идеография*, Москва.
- Плотников, Б. А. (1983) *Общее языкознание*, под общей ред. А. Е. Супруна, Минск.
- Прохорова, В. Н. (1979) „Тематические группы слов как микросистемы“, *Вопросы русского языкознания*, Москва, 161–167.
- Караулов, Ј. Н. *et al.* (1994) *Русский ассоциативный словарь*, Книга 1. Прямой словарь: от стимула к реакции, Москва.
- Слесарева, И. П. (1990) *Проблемы описания и преподавания русской лексики*, Москва.
- Taylor, J. R. (1991) *Linguistic Categorization, Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford University Press.
- Уфимцева, А. А. (1986) *Лексическое значение, принципы семиологического описания лексики*, Москва.
- Шмелев, Д. Н. (1973) *Проблемы семантического анализа лексики*, Москва.

Summary

Rajna Dragičević

ON SOME PARADIGMATIC LEXICAL SETS

In this paper the author makes a classification of paradigmatically related lexemes on the basis of three criteria: the enclosing capacity of the lexical-semantic sets (associative field, semantic field, semantic group, and family of words); the interdependence of the set members (determination, complementarity, and autonomy); and the cohesive center (sets with a dominant and ones without it).